

ORGANIZAREA SOCIAL-POLITICĂ ȘI JURIDICĂ ÎN PERIOADA MEDIEVALĂ

Vasile-Sorin Curpă

Cosmin-Ștefan Burleanu

După retragerea administrației romane din Dacia, pe teritoriul actual al României orânduirea sclavagistă decade, în locul ei impunându-se relațiile social-politice și economice de tip feudal.

Baza raporturilor de tip feudal o constituia proprietatea feudalului (a nobilului) asupra bunurilor imobile, în special asupra terenurilor arabile completată cu proprietatea incompletă (**quasi proprietatea**) asupra producătorului iobag.

În naștere un tip de relații speciale caracterizate prin subordonare, întemeiate pe constrângere de natură economică dar și un tip de constrângere rezultat din dependența personală a iobagului în raport cu nobilul.

Perioada medievală în istoria politică a românilor ia naștere după **anul 271 e.n. și se întinde, cronologic vorbind, până la mijlocul sec. al XIX-lea.**

Secțiunea I. Trecerea de la sclavagism la feudalism

După părăsirea Daciei de către Imperiu s-a mărit considerabil ponderea proprietății private. Foștii sclavi au devenit oameni liberi care au întemeiat gospodării individuale pe pământul pe care forțat îl lucraseră și care aparținuse marilor latifundiari sau, după caz, statului roman.

În cadrul obștilor teritoriale s-a trecut la constituirea proprietății private. De altfel, obștile sătești, în mare parte, s-au descompus în mici proprietăți private ceea ce a determinat o **stratificare socială**, generând în mod obiectiv și apariția dar și accentuarea unor inegalități de tip social.

În cadrul obștei o parte din pământuri era cultivată individual constituind proprietatea privată – individuală iar o altă parte din fondul funciar este cultivată în comun de membrii comunității.

S-a dovedit în mod indubitabil că, în timp, „războinicii” au uzurpat proprietatea comună precum și prestațiile efectuate în folosul acesteia. Împreună cu clericii acești războinici dobândesc demnități cu caracter politic fiind apărați de cete militare fapt ce determină instituirea unei autorități.

Reședințele acestor demnitari sunt întărite, fortificate fiind adevărate centre regionale din care un empiric aparat administrativ exercită controlul asupra unui ținut determinat.

Descompunerea sclavagismului a fost favorizată în mod direct și de legăturile stabilite de populația autohtonă cu migratorii. Populațiile migratoare erau, fără îndoială, interesate de procurarea unor produse necesare fie dobândite prin schimb, în mod pașnic, fie impunând predarea bunurilor prin violență. Indiferent de modalitatea de dobândire a

valorilor materiale conducătorii migratorilor au fost nevoiți să apeleze la **o categorie de reprezentanți** ai populației autohtone în vederea strângerii și predării bunurilor.

Primele valuri de năvăliri au provocat imense distrugerii dar după așezarea migratorilor – chiar și numai temporară – aceștia au intrat în contact nemijlocit cu populația locală.

Astfel, dintre populațiile migratoare care au stăpânit teritoriul Daciei și bineînțeles au dobândit variate bunuri menționăm: goții și hunii (375 e.n.); gepizii (454 e.n.); longobarzii și avarii (566 e.n.). Organizațiile quasi-statale întemeiate de migratori erau conduse de regi, ajutați de aristocrație. Toate formele de organizare statal-politică impuse de migratori au avut un caracter vremelnic și nu au implicat cu nimic populația autohtonă. Aceasta din urmă a continuat să trăiască în obști sau în uniuni ale acestora denumite în doctrină **confederații de obști**.

Școala istorică germană a prezentat influența goților ca fiind determinantă asupra feudalismului timpuriu românesc.

Considerăm că asupra populației daco-romane sau mai corect spus asupra dacilor romanizați a avut o influență mai deosebită populația migratoare denumită **anți**, încă din sec. al II-lea e.n. *Anții* sunt strămoșii slavilor iar în secolele al III-lea și al IV-lea s-au stabilit în nordul Daciei. Slavii au avut, în general, raporturi pașnice cu autohtonii. Influența acestor populații a crescut în mod considerabil începând cu sec. al VI-lea e.n. odată cu pătrunderea slavilor propriu-ziși.

Ca urmare a contactului îndelungat cu băștinașii în limba română a pătruns un număr însemnat de cuvinte de origine slavă referitoare la nume de persoane, la viața militară, la organizarea politică, ș.a.

Totodată populațiile slave prezentau diferențieri sociale tipice orânduirii feudale având o pătură conducătoare guvernată de un conducător denumit **cneaz**.

Stadiul avansat al feudalizării slavilor care au conviețuit cu dacii romanizați în Dacia a accelerat stratificarea societății autohtone.

Secțiunea II. Feudalismul timpuriu pe teritoriul actual al României (sec. X-XIV)

Organizarea politică a primelor organizații statale autohtone – cnezatele și voievodatele – prezintă interes în demersul nostru.

Remarcăm că vârfurile ierarhiei feudale în cnezate și în voievodate erau alcătuite din cnezi și voievozi.

Între acești conducători s-au stabilit **raporturi de suzeranitate**, ceea ce demonstrează, cu prisosință, instaurarea feudalismului în perioada sec. al X-lea și a secolelor următoare pe teritoriul fostei Dacii.

Practic, un voievod avea mai mulți cnezi vasali. În timp de război cnezii erau obligați să lupte sub ordinele voievodului suzeran.

Termenii care denumesc conducătorii politici (voievod; cneaz) sunt de origine slavă, probând influența slavilor asupra autohtonilor¹⁾.

Piramida feudal-medievală se completa prin existența, la nivelul conducătorilor, a nobililor denumiți maiores terrae (marii, puternicii țării). Aceștia erau proprietari tipic feudali aflați în raporturi de vasalitate cu cnezii. Puterea lor politică derivă din puterea economică pe care o dețineau, concretizată în stăpânirea unor mari moșii. După constituirea statelor medievale românești această categorie de feudali nobili a fost denumită clasa feudală a boierilor.

Existau desigur și țărani dependenți de acești maiores terrae. Aveau aceste entități statale funcții specifice unei organizări statale?

Din punct de vedere al **stabilității interne** și voievozii și cnezii dispuneau de un aparat de presiune²⁾ necesar pentru a se impune în raporturile cu categorii sociale inferioare. Construirea în interiorul unor cnezate și voievodate a unor întărituri atestă preocuparea clasei politice nu numai pentru apărarea externă dar și pentru apărarea de atacurile sau de răscoalele populației autohtone aservite.

Cnezatele și voievodatele au exercitat, este drept discontinuu și marginal, și o **funcție externă**. Aceasta s-a concretizat în stabilirea legăturilor cu alte cnezate sau cu voievodate. Mai rare erau, desigur, contactele cu statele medievale puternice care dispuneau, în mod evident, de forțe militare însemnate.

Prezintă o importanță aparte influența exercitată de statele medievale vecine asupra dezvoltării entităților politice românești conservatoare a unor structuri de stat incipiente.

Din punct de vedere cronologic dar și ca însemnătate politică cea mai consistentă influență asupra quasi-statulețelor românești a avut-o, fără îndoială, Imperiul Roman de Răsărit.

După abandonarea Daciei, partea orientală a Imperiului a izbutit să aducă unele teritorii din fosta provincie în granițele sale.³⁾

Imperatorul **Teodosius I** proclamă religia creștină ca religie de stat prin edictul „De fide catholica” dat la Thesalonica în **anul 380 e.n. la 28 februarie**.

După moartea acestui imperator, survenită la **17.01.395 e.n.** Imperiul se divide; **partea de răsărit** cu capitala la **Constantinopol** având ca **imperator pe Flavius Arcadius** iar **partea de apus** cu capitala la **Ravenna** fiind atribuită **imperatorului Flavius Honorius**.

Niciodată ideea unității Imperiului nu a suferit de pe urma acestei împărțiri care totuși s-a dovedit a fi permanentizată până în sec. al V-lea e.n. Spunem acest lucru deoarece în secolul al V-lea, mai exact în **28.08.476 e.n. imperatorul Romulus Augustulus** a fost detronat de **regele germanic al herulilor, Odoacru**. **Acest rege a trimis însemnările imperiale ale apusului la Constantinopol la 04.09.476 e.n.**

¹⁾ Despre cnezatele și voievodatele care au existat pe teritoriul țării noastre – vezi Tratatul de istorie antică și medievală, indiferent de autor

²⁾ Denumit „*Aparatus bellicus*” ↔ în latină.

³⁾ Este vorba de Oltenia, Banat și sudul Munteniei

recunoscând implicit ca unic imperator pe cel instalat în răsăritul Imperiului. De altfel, Odoacru și-a luat titlu de rege al Romei, guvernând o perioadă relativ scurtă întreaga Italie sub ascultarea imperatorului din Est.

Istoria consemnează astfel, nu o prăbușire a unei părți din Imperiu ci o reunificare prin absorbția provinciilor occidentale de către Imperiul organizat în răsărit. Evident, populația dacă romanizată a fost influențată **și cultural și politic iar după 16.07.1054**⁴⁾ **și din punct de vedere religios** de Imperiul Roman restaurat (convențional intitulat Imperiul Roman de Răsărit).

Formarea **Imperiului Bulgar** în Peninsula Balcanică în sec. al IX-lea a întrerupt contactul direct și nemijlocit al populației românești cu Imperiul Roman (de Răsărit). În vremea țarului bulgar Boris, în sec. al IX-lea, frontiera nordică a Imperiului Bulgar era fixată în partea de nord a Ardealului. Acest fapt, atestat istoricește, conduce de la sine la ipoteza influențelor exercitate asupra organismelor statale românești.

De asemenea, în sec. al IX-lea în estul spațiului românesc s-a format statul rus, cu capitala la Kiev. În jurul anului **1116** cneazul rus **Vladimir Monomahul** include viitoare Moldova sub autoritatea sa. Acesta numește dregători în cetățile dunărene.

Menționăm doar faptul că în anul **971 e.n.** Imperiul Bulgar s-a prăbușit fiind ocupat în mare parte de romani. În aceste condiții **pecenegii** așezați în Bugeac din **anul 890 e.n.** și-au impus autoritatea asupra zonei geografice a viitoarei Muntenii.

„Clasa” politică din cnezate și din voievodate se sprijinea pe puterea statelor bulgar și rus, acordându-le acestora întreaga influență de care aveau nevoie asupra populației locale.

Ca urmare a fărâmițării statului rus (Rusia Kieveană) a apărut un nou stat, **Haliciul** în sec. al XII-lea mai exact în jurul anului **1140** care domina politic partea de nord a zonei geografice a Moldovei viitoare. În anul **1185**, după răscoala românilor (valahilor) și a bulgarilor din Imperiul Roman (de Răsărit), se formează în sudul Dunării **Imperiul Româno-Bulgar** sub dinastia **imperatorilor Asănești** (români sud dunăreni).

Popoarele migratoare cum sunt **cumanii și pecenegii** nu au exercitat o stăpânire efectivă asupra stătuțelor românești, ei fiind la un moment dat fie asociați cu populația majoritară, fie conduși de către români.

Năvălirea mongolico-tătară, în anul **1241**, pune teritoriul de la estul Carpaților în stare de dependență efectivă. În sudul Carpaților dominația tătară are un caracter nominal fiind și intermitentă.

Nu întâmplător vom trata în finalul acestui capitol pătrunderea **ungurilor (maghiarilor)** în zonele geografice care vor forma mai târziu **Transilvania**.

Această populație fino-ugrică la venirea pe continentul european era grupată în 108 ginți, alcătuind șapte clanuri.

Când au pornit să cucerească Pannonia unгурii au format o uniune tribală cu un conducător unic.

După ce a pătruns în Transilvania uniunea tribală s-a „teritorializat”, luând pământurile de la autohtonii români după lupte grele. Sfatul căpeteniilor tribale se transformă în „**consiliul princiar**” iar căpeteniile de triburi devin „**nobili**”.

Ungurii au pătruns în Transilvania în **secolele al XI-lea și al XII-lea** și au cauzat întreruperea procesului de formare a unui stat medieval românesc independent. Ruinarea feudalilor români și maghiarizarea acestora precum și colonizările masive cu populații străine au constituit o practică adoptată și continuu aplicată de regii unğuri.

⁴⁾ Data formală a despărțirii celor două biserici creștine ecumenice: ortodoxă și catolică.

Cu toate acestea, Transilvania s-a constituit într-o unitate statal-politică autonomă, având în frunte un voievod (**voievozii Roland și Ladislau Borșa au fost români neaoși**), în care a predominat, din punct de vedere numeric dar și ca vechime, populația românească.

Secțiunea III. Perioada feudalismului dezvoltat (sec. al XIV-lea până la jumătatea sec. al XVII-lea)

Formarea statelor medievale românești ⁵⁾ constituie un efect al dezvoltării orânduirii feudale și al luptei pentru stoparea ingerințelor puterilor străine.

Întemeierea Țărilor Române a fost menționată în tradiția populară în strânsă corelație cu acțiunea unor personaje de sorginte transilvană: Negru-Vodă din Făgăraș pentru Țara Românească și respectiv Dragoș din Maramureș pentru Țara Moldovei.

Unii istorici români printre care A.D. Xenopol, D. Onciu, Gh. Brătianu au acceptat teza așa-ziselor „descălecări”, considerând că au avut loc intense imigrări ale populației românești din Transilvania în viitoarea Țară Românească și respectiv în Țara Moldovei.

Alți istorici apreciază că Țara Românească s-a format ca urmare a acțiunilor energice a voievodului Basarab care și-a subordonat toate entitățile politice învecinate.

Apariția Țărilor Române a fost intim legată de existența celor două mari drumuri comerciale, de importanță europeană, care străbăteau viitoarele țări (state) extracarpatiche. Marele nostru istoric Nicolae Iorga dar și istoricii Petre P. Panaitescu și Gheorghe Brătianu au afirmat că apariția statelor românești s-a datorat necesității de a asigura păzirea acestor mari drumuri.

Indiferent de teza împărțită formarea Țărilor Române a reprezentat un proces obiectiv, o necesitate logică în dezvoltarea poporului român.

Istoriografia românească este puternic atrasă de subiectul întemeierii Țărilor Române din dorința de a răspunde la o întrebare fundamentală: De ce un singur popor a ajuns să constituie trei state medievale românești?

S-a acreditat ideea că datorită munților Carpați și a orientării acestora au apărut cele trei state românești.

Cercetări de dată mai recentă au demonstrat că nu Carpații au influențat hotărâtor destinul poporului român ci factorii externi, respectiv invazia maghiară în Transilvania și dominația tătaro-mongolică pentru Țara Românească și pentru Țara Moldovei.

§.1. Viața social – economică a Țărilor Române

Viața economică se caracterizează, în perioada menționată, prin existența unei **stări de dependență** datorată stratificării sociale.

Principala sursă de venit o reprezenta producția de cereale și creșterea animalelor. Dijmele erau stabilite în raport cu aceste categorii de bunuri.

Producția artizanal-meșteșugărească era în strânsă corelație cu domeniile boierilor unde lucrau țărani dependenți, meșteri străini sau robi pentru prelucrarea diferitelor produse.

În Transilvania meșteșugurile sătești dar și cele organizate la curțile medievale fie laice, fie bisericești s-au dezvoltat începând cu **sec. al XII-lea**. Aceste îndeletniciri iau o amploare deosebită în **sec. al XIV-lea**, crescând numărul breslelor și organizând producția de comandă. În **sec. al XVI-lea** se realizează și o oarecare specializare pe meserii și tot în această perioadă se organizează **breslele**.

⁵⁾ Analiza detaliată a formării Țărilor Române fiind o chestiune de istorie pură o regăsim, cu lux de amănunte, în tratatele marilor noștri istorici. Acest subiect nu formează obiectul efectiv al temei luată în discuție (N.A.)

Țara Moldovei și Țara Românească înregistrează în al XVI-lea veac o creștere a producțiilor agricole și meșteșugărească. Totuși în raport cu Transilvania creșterea economică este mai redusă iar centrele de producție specializate nu apar în peisajul economic.

Comerțul – ca element important în dezvoltarea economico-socială, se exercita de negustori români și străini în bâlciuri și în târguri. Existau puncte de vămuire internă utilizate ca surse de venit pentru domnie și pentru marii boieri. Acestea au dispărut abia în sec. al XVI-lea, când se constată în orașele țărilor extracarpatiche puncte sau centre de negoț permanente.

Comerțul exterior era axat, cu precădere, către statele din centrul și vestul european.

Începând cu sec. al XVI-lea se constată instituirea monopolului otoman asupra comerțului Țărilor Române cu alte state, monopol concretizat în primul rând asupra exportului de grâu și de vite.

Comerțul impus de otomani se realiza la prețuri fixe, păguboase pentru români (cam $\frac{1}{4}$ din valoarea bunurilor exportate).

Fără îndoială în viața social-economică au jucat un rol excepțional și anumite **instituții juridice**. De departe cea mai importantă instituție era reprezentată de **proprietate**.

În Țările Române existau simultan multiple forme de proprietate.

*. **Proprietatea feudală** însumând toate dezmembrămintele dreptului de proprietate, fiind **absolută și perpetuă** se manifesta asupra pământurilor. Există și o proprietate **sui generis, incompletă** asupra țăranilor dependenți. Această formă de proprietate caracterizează practic epoca medievală și s-a format înainte sau după întemeierea statelor românești. Izvorul acestei forme de proprietate se materializează, în principal, în acapararea pământurilor aparținând obștilor. Alte izvoare erau constituite din: achiziții, formarea de noi sate, daniile din partea domnitorilor, ș.a.

Proprietatea feudală, având în vedere pe titular, se prezenta sub trei mari forme: proprietate domnească, proprietate boierească și proprietate a mănăstirilor.

O parte din proprietatea feudală se împărțea țăranilor pentru folosire în schimbul rentei feudale ce trebuia prestată proprietarului. Restul proprietății era cultivată de stăpân (boier) prin intermediul țăranilor dependenți (claca).

Pentru a putea fi lucrată orice proprietate feudală deținea unul sau mai multe sate locuite de țărani dependenți (vecini în Țara Moldovei; rumâni – în Țara Românească; iobagi sau șerbi – în Transilvania).

*. O altă formă de proprietate o reprezenta **proprietatea în devălmășie a obștii sătești**. Loturile agricole erau trase la sorți până în sec. al XV-lea. Ulterior loturile sunt atribuite în proprietate privată membrilor obștii care le cultivă.

Pădurile, apele, iamașurile rămân, în continuare, în proprietate comună.

*. **Proprietatea individuală a țăranilor** era specifică țăranilor liberi care nu erau membri ai obștei. Această formă de proprietate cuprindea, de regulă: gospodăria țăranului, uneltele agricole și o suprafață de pământ determinată, pentru practicarea agriculturii.

*. **Proprietatea individuală asupra uneltelor necesare meșteșugarilor** – se materializa cum era și firesc asupra tuturor uneltelor sau pieselor necesare pentru practicarea meșteșugului respectiv.

Vom încerca în cele ce urmează să „aruncăm o privire” specială asupra unei modalități a proprietății feudale, respectiv asupra **proprietății domnești**.

Aceasta întrucât domnitorul țării era stăpânul întregului teritoriu al statului. Așa fiind șeful statului avea atribuții suplimentare cu privire la pământurile deținute de alți proprietari.

Domnitorul administra un *domeniu numit domnesc* compus din pământuri fără proprietar, din sate domnești, din confiscarea averilor (terenuri și sate) boierilor vinovați de trădare, din robii domnești și din robii fără stăpân.

Dar domnitorul deținea simultan și *domeniul său privat*, în calitatea sa de mare feudal.

Erau cele două domenii distincte sau exista o confuzie între patrimoniul statului și patrimoniul privat al domnitorului privit ca mare feudal?

Deși nu erau greu de delimitat cele două patrimonii credem că – cel puțin până în sec. al XVII-lea și chiar al XVIII-lea – acestea se confundau în mod voit de titularul lor. Cine ar fi putut și ar fi avut curajul să atragă atenția, domnitorului Moldovei sau al Valahiei, că un anumit bun aparține domeniilor statului și nu patrimoniului său privat? Aceasta cu atât mai mult cu cât domnitorul era considerat funciarmamente și originar ca fiind stăpânul țării, cu tot ceea ce cuprindea aceasta.

§.2. Structura socială existentă în Țările Române în perioada sec. al XIV-lea până în sec. al XVII-lea

În Țările Române, ca de altfel pe întreg continentul european, exista o stratificare socială puternic conturată.

*. **Clasa** caracterizantă, specifică, era alcătuită din **feudali** fiind compusă din: domnitor, familia domnitorului, boierii țării și înaltul cler.

În Țara Moldovei și în Țara Românească boierii au fost categorisiți în **boieri mari** și **boieri mici**. Existau și **nemeși – mici boieri** – care aveau obligații de ordin militar în raporturile cu domnitorul țării.

O consecință a întemeierii Țărilor Române a fost și necesitatea exercitării atribuțiilor statului prin intermediul boierilor. Domnitorul conferea dregătorii; persoanele care exercitau funcții statale fiind denumite **dregători**. Aceștia erau considerați „**boieri de curte**” spre a-i deosebi de boierii lipsiți de dregătorii, care erau denumiți „**boieri de țară**”.

Pe bună dreptate istoricul Constantin Giurescu apreciază că nu orice proprietar de pământ era considerat membru al clasei feudale a boierilor. Apartenența la clasa boierească presupunea pe lângă deținerea unor mari suprafețe de terenuri și investirea persoanei fizice cu o serie de drepturi speciale și cu imunități.

Spre deosebire de țările extracarpatică, în Transilvania suprapunerea dominației ungurești a determinat apariția **marii nobilimi**, proprietari de moșii și de iobagi, compusă din: **conți** – titulari de funcții administrative și **baroni**. Împreună cele două categorii alcătuiau clasa așa-zisilor **magnați**.

După cucerirea Ardealului marea nobilime includea nobili de toate etniile: maghiari, sași, secui și români. Ulterior **după anul 1291**, nobilimea română își pierde pozițiile datorită, în principal, apartenenței religioase la Biserica Răsăritului.

În Transilvania existau și **nobili ecleziastici**, exponenți ai Bisericii Apusene, aprigi luptători împotriva „**schismasticilor**” de confesiune creștin ortodoxă.

În perioada analizată exista și o **mică nobilime** compusă din cavaleri secui, persoane aflate în slujba conților sau baronilor și cnezi români.

*. **Țăranii dependenți** – de stăpânii feudali sunt denumiți diferit în fiecare din Țările Române. În secolul al XV-lea se cristalizează noțiunea de „**vecini**” în **Țara Moldovei** și de „**rumân**” în **Țara Românească**, pentru a-i desemna. Strămutarea țăranilor dependenți – în țările extracarpătice – era permisă în condiții grele de răscumpărare ajungând ca în sec. al XVI-lea să fie prohibită.

În Ardeal, țăranii dependenți, numiți **iobagi**, au fost legați de glie la începutul sec. al XVI-lea.

*. **Țărani liberi** erau proprietari pe suprafețe de pământ relativ mici fiind denumiți **răzeși** în Țara Moldovei, **moșneni** în Țara Românească și **liberți** în Transilvania.

Țăranii liberi, din punct de vedere juridic dar fără a fi proprietari de pământ, erau numiți **săraci** în țările extracarpătice și **jeleri** în Transilvania.

*. **Târgoveții** sau **orășenii** erau meșteșugari și negustori sau alte persoane fizice care dețineau în proprietate imobile – terenuri și case – în ocoalele târgurilor. În țările extracarpătice orășenii se aflau într-o **stare de relativă dependență** în raport cu domnia. Dimpotrivă, orășenii transilvăneni se aflau într-o **stare de autonomie** în raport cu puterea centrală.

*. **Robii** reprezentau categoria socială cea mai inferioară, compusă din țigani și din tătari. Deși aparent, noțiunea de „**rob**” este utilizată, în vorbirea curentă, neacademică, ca fiind echivalentă cu noțiunea de „**sclav**”, trebuie specificat că „statutul” robilor din Țara Românească și din Țara Moldovei era diferit, fiind net superior, în raport cu „statutul” sclavilor din antichitatea greco-romană. Astfel, **robii** dețineau bunuri în proprietate privată. Proprietarii robilor **nu aveau dreptul de dispoziție materială** asupra robilor în sensul că **nu-i puteau ucide**. Aceștia păstrau un drept de **dispoziție juridică** având aptitudinea de **a înstrăina prin acte între vii sau pentru cauză de moarte pe robi**. Dacă țăranii dependenți puteau fi înstrăinați numai odată cu moșia pe care lucrau, robii puteau fi înstrăinați în orice condiții, separat de **moșii** sau de **sălaşuri**.

Persoanele fizice ajunse în stare de robie aparțineau feudalilor: *domnitorului, boierilor sau mănăstirilor*. Este interesant de remarcat că, în pofida condiției juridice, această categorie socială beneficia de un **drept special** parte a Dreptului obiectiv (pozitiv), denumit „**Dreptul robilor**”.

§.3. Raporturile de vasalitate specifice, în perioada sec. al XIV-lea până la jumătatea sec. al XVII-lea

Raporturile sau relațiile de vasalitate constituiau legături de subordonare, de ierarhie, între feudali (suzeran și vasal).

Conținutul acestor raporturi era format din drepturi și obligații corelative acordate respectiv asumate de subiecte.

Noi vom analiza, desigur succint, raporturile instituite în perioada menționată pe teritoriul Țărilor Române.

Pe *plan intern*, erau conturate **raporturi de vasalitate între domnitorul țării și boieri** precum și **raporturi de vasalitate existente între domnitor și slujitorii domnești, recrutați, din rândul micilor boieri.**

Pe *planul relațiilor internaționale*, s-au instituit **raporturi de vasalitate între domnitorii moldoveni sau munteni și respectiv suveranii străini.**

Drepturile și obligațiile părților raportului de vasalitate constituiau conținutul acestui raport și se concretizau în:

- dreptul, respectiv obligația de ajutor armat;
- dreptul de consiliere manifestat prin prezența vasalilor (boieri) în sfatul domnesc, convocat de suzeran (domn).
- executarea întocmai a poruncilor suzeranului (a domnului, de pildă);
- obligația de protejare a vasalului și a bunurilor acestuia;
- răsplătirea vasalului, prin „**milă domnească**”, pentru slujire credincioasă.

În mod aproximativ identic se prezenta și conținutul raportului de vasalitate instituit pe plan extern, între un domnitor și un monarh străin.

§.4. Caracterul orânduirii de stat existentă în Evul Mediu între sec. al XIV-lea și sec. al XVII-lea în Țările Române

Statele românești extracarpătice – Țara Moldovei și Țara Românească – se afirmă plenar în plan extern fiind recunoscute ca entități statal-politice independente. Precizăm că patriarhul Constantinopolului se adresează voievodului Nicolae Alexandru cu titulatura „*domn*”. Regele ungar Ludovic îl recunoaște drept „*domn*” pe urmașul lui Nicolae Alexandru, Vladislav, după victoria reputată în anul 1369 asupra armatei maghiare.

În mod asemănător Roman I (1391-1394) se intitulează „*domn*” al Țării Moldovei, de la munte până la mare.

Rolul decisiv în organizarea tinerelor state și în consolidarea domniei a revenit domnitorilor români Mircea cel Bătrân și Vlad Țepeș în Țara Românească și respectiv Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare și Sfânt în Țara Moldovei.

Domnitorii români din estul și din sudul Carpaților s-au preocupat de dezvoltarea relațiilor economico-comerciale cu statele străine, acordând privilegii și protejând dezvoltarea meșteșugurilor în țările lor. Simultan aceștia au fost animați de intenția organizării unui puternic front antiotoman pentru salvarea ființei Țărilor Române. Succesele repute pe câmpul de luptă au sporit autoritatea și prestigiul internațional al domnitorilor și a statelor românești conduse de aceștia.

Organele puterii de stat. Autoritățile centrale

*. În Țara Românească și în Țara Moldovei șeful suprem al statului era **domnitorul (domnul)**.

Domnitorul dispunea de prerogative largi cu privire la conducerea politică și administrativă, îndeplinind și funcțiile legislativă și judecătorească a statului.

Din punct de vedere **legislativ** voința domnitorului era asimilată *legii*. Au apărut astfel hrisoave cu caracter legislativ începând cu sec. al XVII-lea. Acestea conțineau norme juridice empirice cu un caracter de maximă generalitate.

Sub aspect **executiv – administrativ** atribuțiile domnului erau absolute în sensul că acesta decidea în mod suveran asupra tuturor problemelor, cum ar fi: împărțirea

teritoriului în unități administrative (ținuturi; județe; ocoale; plăși); încasarea dărilor; investirea dregătorilor, baterea monedei proprii statului, etc. De asemenea, domnul încheia, în numele statului, tratate politice cu statele străine, declara pace sau stare de război cu o terță putere sau acredita reprezentanți pe lângă alți suverani.

Competențele militare ale domnitorilor români reprezintă doar o componentă a atribuțiilor executive, e drept, cu un caracter specific, Domnitorul era, de jure, conducătorul armatei (a oștii), fapt demonstrat de menținerea **titlului de voievod** în titulatura domnească. De facto, domnitorul asigura coordonarea armatei compusă din „*steagurile*” marii boierimi (vasali ai săi). Treptat centralizarea puterii de stat și concentrarea ei în mâinile domnitorului a condus la înstituirea unei **armate proprii**, separate de corpurile armate ale boierilor, și la înființarea unor funcții militare de comandă, denumite generic **dregătorii militare**.

Autoritatea judecătorească în Țările Române era un apanaj al domnitorului. Considerat a fi judecătorul suprem al tuturor vasalilor și supușilor, domnitorul avea aptitudinea de a condamna la moarte și de a confisca averea imobilă și mobilă a vinovatului.

În viața cotidiană, șeful statului delega atribuțiile de judecată unor dregători. Neexistând, în mod firesc pentru acea epocă, principiul puterii (autorității) de lucru judecat, succesorii la Tron puteau rejudeca oricând procesele și să modifice hotărârile pronunțate de domnitorii anteriori. Pe timpul vieții domnitorului sau în perioada cât deținea titlul de domn hotărârile pronunțate de acesta erau opozabile erga omnes – tuturor subiectelor de drept.

Reținem, în concluzie, că în persoana domnului se realiza o confuzie sau o contopire a atribuțiilor din domenii variate.

Sucesiunea la Tron se realiza în baza ideii că orice persoană, rudă în linie directă sau colaterală, cu un domnitor anterior putea pretinde calitatea de șef al statului. Erau exceptați totuși претендентii cu defecte fizice evidente sau cei care îmbrățișau alte culte decât cel creștin ortodox.

Până la instaurarea regimului dominației otomane *domnitorul* era ales de boieri, de șefii armatei și de capii clerului.

Acest sistem de succesiune la Tron fiind unul **electiv-ereditar** implica intervenția boierilor pentru dobândirea de privilegii sau pentru menținerea celor deja obținute de la domnii anteriori. În consecință, deși unii domnitori au impus încă din timpul vieții un succesor, nu se poate accepta teza constituirii unor dinastii în Țările Române.

Când domnitorul uns era minor se institua o regentă caz în care atribuțiile domnului, ca șef de stat, erau exercitate de către mama domnitorului minor sau de un mare boier, dregător la curtea domnească.

După instaurarea regimului de dominație otomană alegerea domnitorului a devenit formală, acesta urmând să fie investit de suzeranul său, sultanul otoman. Începând cu a doua domnie a lui Petru Rareș în Țara Moldovei, domnitorii sunt numiți de Poarta Otomană fără a mai fi, în prealabil, aleși de feudații locali.

*. *Divanul domnesc. (Sfatul domnesc).*

Participarea boierimii la conducerea treburilor statului s-a concretizat prin intermediul *Sfatului domnesc*. Această instituție constituia un organ central colegial care funcționa pe lângă șeful statului, având atribuții bine conturate.

Astfel: asista domnul la judecarea cauzelor penale sau civile exprimând o opinie și întărind judecata domnească; garanta, alături de domnitor, executarea tratatelor încheiate cu puterile străine, vizând raporturi suzerano-vasalice; consilia domnitorul atunci când acesta solicita; întărea toate categoriile de acte juridice împreună cu domnitorul (transfer de proprietăți; dani domnești; acte de imunitate etc.).

După întemeierea Țărilor Române Sfatul domnesc era alcătuit din marii proprietari funciari, denumiți **jupani** sau **pani** în Țara Românească respectiv în Țara Moldovei.

Odată cu sporirea autorității domnitorilor rolul membrilor Sfatului era acela de **martori** la hotărârile adoptate de șefii de stat.

Se mai produce încă o mutație în sensul că dacă până în sec. al XV-lea membrii Sfatului moldovean (spre exemplu) erau mari proprietari fără dregătorii, de la jumătatea amintitului veac acest „**organ colegial**” este compus din „**boierii de curte**”, deținătorii de dregătorii domnești.

Nu doar boierii erau reprezentați în Sfatul domnesc; biserica își trimitea conducătorii pentru luarea deciziilor majore ce interesau statele românești extracarpătice.

Din secolul al XVI-lea Sfatul domnesc este, în totalitate, alcătuit din boierii dregători ai statului.

Întotdeauna acest „*organ de conducere*” era convocat și prezidat de domnitorul țării. Hotărârile adoptate de Sfatul domnesc nu erau obligatorii; pentru domn ele aveau cel mult un caracter consultativ.

*. **Adunările cu caracter excepțional**

Sunt cunoscute în istoria politică a Țărilor Române situații în care erau consultate adunări mari, alcătuite din membri ai stărilor privilegiate (boieri mari, boieri mici, cler, dregători, slujitori ai curții), micii proprietari de pământ și din orășeni sau târgoveți.

Petru Aron a convocat o astfel de adunare în **anul 1456 la Vaslui**, pentru a se decide un răspuns la cererea sultanului otoman de a i se plăti tribut.

Adunările erau organizate extrem de rar când situația cu adevărat excepțională o solicita. Ele seamănă din anumite trăsături cu „Statele generale”, sau „Cortezurile” convocate în Europa apuseană dar nu au avut o activitate permanentă și nici anumite atribuții delimitate care să le revină în competență.

*. **Dregătorii domnești**

Instituționalizarea dregătoriilor domnești și particularizarea fiecărei dregătorii s-au realizat, pe deplin, în timpul domniilor lui **Mircea cel Bătrân** în **Țara Românească** și a lui **Alexandru cel Bun** în **Țara Moldovei**.

Dregătoriile domnești din Țările Române au constituit o „*imitație*” – în sensul pozitiv al termenului – a dregătoriilor existente în Imperiul Roman (de Răsărit). Desigur, transmiterea rolului și a locului fiecărei dregătorii s-a realizat prin intermediul statului bulgar, care despărțea geografic Țările Române de Imperiu. Dintre dregătoriile mai importante precizăm: logofătul, vornicul, postelnicul, spătarul (hatmanul), vistierul.

Logofătul – era șeful cancelariei domnești și păstrătorul arhivelor și documentelor emise de domnitor.

Vornicul – conducea pe slujitorii domnești, judeca anumite infracțiuni și supraveghea frontierele statului prin subordonați. În Moldova existau un vornic pentru

Țara de Sus și un vornic pentru Țara de Jos. În interiorul acestor mari unități administrative vornicii erau șefii armatelor dislocate.

Postelnicul – sau *stratornicul* – era interpretul (traducătorul) domnitorului. Se îngrijea de relațiile cu puterile străine și judeca anumite pricini ivite între slujbașii de la curtea domnească (aprozi; curieri).

Spătarul în Țara Românească – păstra spada domnitorului. Era comandantul călăreților iar în timp de război avea atribuții de comandă asupra întregii armate. **În Țara Moldovei hatmanul** avea competențe similare fiind comandant al armatei și portar al capitalei Suceava, începând cu domnia lui Ieremia Movilă.

Vistierul – avea în atribuții strângerea dărilor și ținerea socotelilor ocazionate de întreținerea curții domnești și a armatei. Se ocupa, din dispoziția domnitorului, de plata haraciului către Înalta Poartă Otomană.

Dregătorii domnești **nu erau salariați de domnitor**. Pentru activitatea depusă dobândeau moșii donate de suzeran precum și diverse privilegii. Spre exemplu un dregător putea primi veniturile obținute într-un anumit ținut sau județ.

Existau și alt dregători de mai mică importanță precum și o serie de slujbași de rang inferior care își exercitau atribuțiile fie la curtea domnească, fie în ținuturi sau în județe ori în orașele târguri.

Începând cu secolul al XVI-lea dregătorii componenți ai Sfatului domnesc își adaugă la titlurile deținute și apelativul „*mare*” (mare logofăt, marele vornic etc.) cu intenția de a se distinge de subordonații în ierarhie, care purtau aceeași titulatură (logofăt, vornic etc.).

Organizarea curților domnești și instituirea dregătoriilor reprezintă, din punctul nostru de vedere, o embrionară întemeiere a demnităților și a funcțiilor publice consacrate, în mod efectiv, prin intrarea în vigoare a Regulamentelor Organice ⁶⁾.

Organizarea administrativ - teritorială. Organele de conducere cu caracter local

Atât în Țara Românească cât și în Țara Moldovei au existat anumite particularități sau specificități între diferitele zone geografice.

În **Țara Românească** este atestat un **Banat al Severinului**, ca unitate administrativă, încă de la fondarea statului. Mai târziu sub domnitorul Radu cel Mare teritoriul din partea dreaptă a râului Olt se bucura de autonomie, fiind cunoscut sub denumirea de **Banatul Olteniei**, cu reședința la Craiova. Chiar în momentele de maximă centralizare a Țării Românești autonomia Olteniei a persistat.

În **Țara Moldovei** a existat o divizare a teritoriului, partea de nord fiind denumită „**Țara de Sus**” iar partea centrală și de sud purtând denumirea de „**Țara de Jos**”.

„Țara de Sus” era pusă sub administrația unui mare vornic situat pe scara ierarhică a dregătorilor, în timp ce „Țara de Jos”, care cuprindea un teritoriu intrat mai târziu în competența statului, era administrată de un alt mare vornic, care pe lângă comanda armatei din această zonă a țării avea primul loc în ierarhia dregătorilor Țării Moldovei.

Pe lângă aceste mari diviziuni existente, în ambele țări extracarpatice (care nu au condus la o secesiune a statelor sau la o autonomie quasi totală în raport cu autoritatea domnitorilor) existau așa-zise unități administrativ-teritoriale (accepțiunea contemporană

⁶⁾ La 01.07.1831 în Muntenia și respectiv la 01.01.1832 în Moldova

a noțiunii) materializate în ținuturi pentru Țara Moldovei și în județe pentru Țara Românească.

În Țara Moldovei avem atestate următoarele *ținuturi*: Vaslui, Suceava, Neamț, Cârlișu, Tutova, Țeșinului, Troțuș, Adjud, Horinca, Bârlad, ș.a. Denumirile acestor unități teritorial-administrative au fost împrumutate de la numele orașelor, târgurilor și cetăților de reședință.

În Țara Românească sunt atestate următoarele *județe*: Jaleș (Tg. Jiu), Motru, Gilort, Județul de Baltă, Mehedinți, Romanați, Gorj (ultimele trei în Oltenia), județul Pădureț, Săcuieni, ș.a.

În Țara Moldovei existau subdiviziuni ale ținuturilor, denumite **ocoale**, care cuprindeau mai multe sate, sub autoritatea unui pârcălab.

În Țara Românească existau ca subdiviziuni ale județelor așa-numitele **plase**, cu sensul original de porțiune de moșie funciară.

Orașele – unități teritoriale ale Țărilor Române extracarpatică

Vechile târguri existente încă înainte de fondarea Țărilor se dezvoltă din punct de vedere economic ⁷⁾. Apar noi orașe ⁸⁾ întemeiate prin voința domnitorilor români. Altele s-au dezvoltat ca urmare a stabilirii, permanente sau temporare, a unor reședințe ale ținuturilor sau ale județelor ⁹⁾.

Orașele se aflau, din punct de vedere juridic, sub stăpânirea și patronajul domnitorilor. Spunem aceasta întrucât teritoriul de care era amplasat orașul sau târgul era proprietate domnească.

Conducerea administrativă a orașelor oglindea atât interesele orașenilor dar și interesele domniei, concentrate la nivelul sfaturilor târgurilor compuse din județ sau șoltuz ¹⁰⁾ și 12 pârgari.

Pe măsura centralizării statelor conducerea orașelor este încredințată unor dregători: **vornici, pristavi, vameși** în Țara Românească și respectiv **staroști și vornici** în Țara Moldovei.

Orașele beneficiau și își asumau anumite **drepturi și obligații** stabilite prin actele emise de domn (privilegii sau urice). Alături aceste drepturi și obligații erau recunoscute în virtutea cutumei, a obiceiului / tradiției).

Sfaturile târgurilor (județul /șoltuzul împreună cu pârgarii) dețineau o serie de privilegii și de drepturi.

Astfel aveau:

- dreptul de dispoziție juridică asupra fondului funciar accesoriu orașului, dreptul de a administra ogoarele și averea orașului;
- dreptul de confirmare a tranzacțiilor relative la proprietățile private cu locația în oraș;
- dreptul de reprezentare a orașului în fața autorităților statului;

⁷⁾ **Ex.:** Tg. – Jiului, Tg. – Snagov, Buzău (Țara Românească); Tg. – Troțușului, Tg. Moldovei sau Baia, Vaslui, Bârlad, Suceava (Țara Moldovei).

⁸⁾ **Ex.;** Mihai Viteazul fondează orașele *Ploiești* și *Caracal* – în Țara Românească; Roman I fondează orașul Roman – în Moldova.

⁹⁾ **Ex.:** Iași, Neamț, Bacău, Tecuci – toate în Țara Moldovei.

¹⁰⁾ **Județ** sau **sudeț** ↔ în Țara Românească, **șoltuz** ↔ în Țara Moldovei.

- dreptul de a judeca pe orășeni privitor la litigiile relative la proprietăți imobiliare;
- dreptul de a deține și utiliza pecetea proprie a orașului, ș.a.

Această organizare corelată cu drepturile conferite a reprezentat „piatra de temelie” pe baza căreia, peste câteva secole, orașele de pe teritoriul României se vor dezvolta – în epoca modernă – atât din punct de vedere social cât și din punct de vedere economic.

Secțiunea IV: Organizarea politică și socială a Voievodatului Transilvaniei

În continuare vom încerca să analizăm dezvoltarea și organizarea politică a Voievodatului Transilvaniei, de la constituirea sa (sec. X – XI) și până în anul 1541.

Demersul ne apare cât se poate de firesc întrucât, în primele trei secțiuni ale capitoului al IV-lea, ne-am raportat aproape exclusiv la Țările Române extracarpatic.

§.1. Organele centrale existente în Transilvania

Având o organizare autonomă Transilvania a beneficiat de organe proprii de conducere, atât la nivel local cât și la nivel central.

Organul suprem, din punct de vedere al administrației, era *Voievodul*. În documentele epocii se utiliza pentru desemnarea sa și titlul de „*princeps ultrasilvanus*”. Unii dintre voievozii atestați la conducerea statului transilvănean erau de origine română. Astfel: Leucă, Roland, Ladislau Borșa, Ioan Corvin au fost voievozi români ai Transilvaniei.

În perioada anilor 1100-1315 o serie de voievozi și-au manifestat expres, prin acte publice, o stare de independență în raport cu Regatul Maghiar. Sunt de menționat, spre exemplu, preluarea titlaturii de „**Dux transilvanus**” de către voievodul Leustachius (1113-1176), investirea de către voievodul Roland Borșa (1284-1294) a fiului său în calitate de vicevoievod, ceea ce echivala cu subminarea autorității palatinului regelui ungar, ș.a.

Principalele atribuții voievodale se circumscriu **activității cu caracter administrativ**. Spre deosebire de domnitorii Țărilor Române extracarpatic voievodul transilvănean era limitat în exercitarea atribuțiilor administrative, fie de dregătorii locali investiți cu competențe speciale, fie de către atribuțiile regalității maghiare.

Sub aspectul **competențelor judecătorești** voievodul deținea un drept de jurisdicție limitat de îngrădirile impuse de regele maghiar. Secuții și sașii **nu se aflau** sub jurisdicția voievodului transilvănean, aceștia fiind dependenți, sub aspect juridicțional de regalitate. Biserica romano-catolică avea drept de jurisdicție asupra satelor transilvănene dependente.

În îndeplinirea atribuțiilor administrative voievodul era comandantul armatei (a oștirii) transilvănene, drept recunoscut, fără alienări, sub toți regii maghiari.

§.2. Organizarea la nivel local a Voievodatului Transilvaniei.

Existau, în principiu, patru categorii de unități administrativ-teritoriale (în accepțiunea contemporană a termenului).

*. **Subdiviziuni administrativ-teritoriale românești.** Populația românească și-a păstrat formele vechi de organizare. Districtele românești ¹¹⁾ erau conduse de o adunare a nobililor și cnezilor iar autoritatea juridicțională se exercita de un complet compus din 12 jurați, conform vechilor cutume din jus valahicum.

¹¹⁾ Hunedoara, Deva, Hațeg, Strei, etc.

O organizare quasi-identică era întâlnită în **Țara Făgărașului** și în **Țara Chioarului**.

În **voievodatul Maramureșului** exista o autonomie mai accentuată până la momentul constituirii comitatului în locul voievodatului (1349). Satele maramureșene, în mod tradițional, erau conduse de cnezi români.

Banatul – administrat de un *ban* poseda opt districte românești în care atât procedura de judecată cât și dreptul substanțial aplicabil era **jus valahicum**.

*. *Zone administrative cu populație maghiară.*

În aceste regiuni forma de organizare teritorial-administrativă era aceea a **comitatelor**, conduse de un **comite** și de o adunare a comitatului, denumită oficial în documente **congregație**, alcătuită din nobilimea locală.

*. **Scaunele secuiești** – aveau centrul la Odorhei și beneficiau de o organizare proprie. Constituirea acestora a avut în vedere asigurarea graniței provinciei.

Scaunele secuiești erau conduse de *comiți*, în calitate de reprezentanți ai regelui ungar. Atribuțiile judecătorești erau încredințate unor *căpitani*. În secolul al XV-lea a fost numit și un **judecător regal**, acesta constituind un organ de control al funcționarilor și fiind declarat **vicecomite**.

*. **Scaunele săsești** – erau organizate sub autoritatea unui comite, beneficiind de autonomie teritorială recunoscută de autoritatea centrală.

În fiecare scaun era numit administrator un **judecător regal**.

§.3. Organizarea orașelor și satelor transilvănene.

Așa cum am avut ocazia să menționăm anterior **orașele transilvănene**, în raport cu cele din Țara Moldovei și Țara Românească, s-au bucurat de o mai largă autonomie și de o dezvoltare economică mai accentuată.

Conducătorii orașelor erau denumiți *judex*, *bürgermeister* și administrau interesele comunității împreună cu un consiliu orășenesc alcătuit din 12 jurați.

Autoritățile centrale erau reprezentate la nivelul orașelor, de judecătorii regali.

Satele românești de pe teritoriul voievodatului Transilvaniei erau conduse de cnezi, cu atribuții jurisdicționale, având în competență soluționarea unor litigii de importanță relativ redusă.

§.4. Organizarea militară în Voievodatul transilvănean.

Armata din Transilvania a constituit practic un corp distinct, autonom în cadrul armatei regale, aflându-se sub comanda exclusivă a voievodului.

Armata era compusă din dregători, nobili subordonați marilor dregători feudali, corpuri de militari (ostași) organizați de orașele voievodatului sau de clasa feudalilor.

Începând cu anul **1435** armata se organizează sub forma **banderiilor** care nu erau altceva decât cete alcătuite din oșteni, având semne militare distincte. Acestea erau organizate de voievodat sau de marii dregători feudali care le subvenționau.

Tot în această perioadă în alcătuirea suscitatorilor cete au intrat și **mercenarii**.

Orașele precum și scaunele secuiești și săsești au organizat și subvenționat corpuri de armată proprii.

În temeiul raporturilor de suzeranitate – vasalitate nobilii și clerul erau datori să contribuie la oastea regală maghiară cu un număr de militari, în mod direct proporțional cu întinderea feudelor (a moșiilor) deținute în proprietate privată.

Secțiunea V: Dreptul pozitiv (obiectiv) în perioada evului mediu dezvoltat (sec. al XIV-lea până în sec. al XVII-lea).

Cunoaștem de la disciplina „Teoria generală a dreptului” că **norma juridică** reprezintă o regulă de conduită generală și impersonală, creată ori sancționată de către organele competente ale statului, care poate fi aplicată, la nevoie, prin intermediul coerciției statale, cu ajutorul organelor etatice.

Fiind o regulă de *conduită generală și impersonală* rezultă că norma juridică, se adresează tuturor subiectelor de drept sau unei categorii din cadrul acestor subiecte. Chiar și atunci când norma juridică se adresează unui organ unipersonal, ea nu se referă la persoana fizică ce exercită, la un moment dat, acea demnitate sau funcție publică, ci are în vedere toate persoanele fizice care au aptitudinea de a ocupa respectiva demnitate sau funcție publică.

N.J.¹²⁾ poate fi **creată ori sancționată** de organele competente ale statului.

De principiu, organul competent să elaboreze legile este Parlamentul, ca titular al funcției (puterii) legislative.

Norma de drept poate fi **creată** adică elaborată efectiv de autoritatea publică sau poate fi doar **sancționată**, adică recunoscută cu valoarea de act normativ juridic de autoritatea publică competentă (ex.: norme moral – etice prin sancționare dobândesc caracterul obligatoriu devenind norme juridice).

Norma juridică poate fi aplicată de bună voie (cum se întâmplă în marea majoritate a situațiilor) sau se poate aplica, în caz de nerespectare, prin intermediul **forței coercitive a statului**.

Forța coercitivă etatică, ca forță materială, este superioară oricăror altor forțe manifestate ca acte de voință, deoarece ea derivă din **latura interioră a suveranității statului, din supremație**.

În caz de nevoie coerciția statală se realizează cu ajutorul organelor etatice (statale). Aceste autorități sunt **special delegate (competente)** să intervină pentru realizarea echilibrului social în sensul restabilirii raporturilor juridice de conformare¹³⁾; a

¹²⁾ Prin „N.J.” se înțelege în expunerea noastră noțiunea de „normă juridică”

¹³⁾ În Dreptul Penal Român contemporan

restabilirii drepturilor subiective încălcate sau nerecunoscute ¹⁴⁾ și a reeducării persoanelor fizice care au încălcat prescripțiile legale ¹⁵⁾.

Această analiză a n.j. se realizează în condițiile dezvoltării *Dreptului contemporan*, reflectând sinteza tuturor concepțiilor, ideilor și teoriilor elaborate de valoroșii doctrinari din epoca modernă și cea contemporană.

Revenind la tema pe care o analizăm apar ca firești următoarele interogații: Există un drept pozitiv (obiectiv) în perioada medievală în Țările Române? Era dreptul pozitiv sancționat în vreun fel de autoritățile statelor românești? Existau instituții juridice cristalizate la acea epocă? Au existat codificări (sau încercări de codificare) a dreptului scris?

Pentru început, trebuie precizat că, în conștiința populației, **legea țării** reprezenta **un drept vechi, o cutumă**, existentă fie dinainte, fie din momentul întemeierii Țărilor Române.

După întemeierea Țărilor cutumele juridice (sau mai corect moral-juridice) **au fost sancționate** de autoritatea de stat. Astfel, **legea țării** a devenit un „instrument” de consolidare a statelor întemeiate dar, totodată a servit – în mod indubitabil – și la apărarea, prezervarea pozițiilor social - politice și a celor economice a clasei feudalilor (boieri, cler respectiv nobili – pentru Transilvania).

O îndelungată perioadă după fondarea statelor medievale, cutumele juridice nu au fost codificate și nici nu s-a manifestat vreo intenție în acest sens, așa cum s-a întâmplat în alte state medievale europene.

Lipsa codificării cutumelor (izvoare de drept originare) s-a datorat, probabil, marii varietăți a acestora și faptului că în fiecare zonă geografică, componentă a Țărilor Române, existau cutume diferite.

A existat, în Transilvania, o codificare a cutumelor prin decretarea așa-numitului „TRIPARTITUM” elaborat de juristul maghiar Verböczy (1517) care a servit exclusiv la întărirea influenței Regatului Ungar asupra țării și la consolidarea privilegiilor sociale ale nobilimii.

În Țările Române extracarpatiche au apărut norme juridice scrise la mijlocul sec. al XVII-lea, după consolidarea instituției domniei și după centralizarea autorității de stat.

Aceste legiuiri scrise nu erau inspirate de cutumele juridice locale și, de aceea, ele nu pot fi considerate ca o tentativă de codificare cutumiară. Dreptul pozitiv scris a reprezentat o compilație a dreptului aplicabil pe teritoriul unor state mai avansate. Practic, modelul „legislației” românești l-a constituit legislația romană din partea răsăriteană a Imperiului (convențional denumită Imperiul Bizantin).

Obiceiurile sau cutumele juridice s-au aplicat în continuare în pofida adoptării dreptului obiectiv scris.

Apreciem că, în epoca analizată, cutumele au reprezentat un produs moral, spiritual și, nu în ultimă instanță, juridic efectiv (eminamente) românesc, în timp ce normele juridice scrise și edictate de puterea de stat au constituit o „adaptare” a unui drept oarecum străin, în raport cu spiritualitatea românească a acelor timpuri. Așa se explică, probabil, de ce după

¹⁴⁾ În *Dreptul Civil Român contemporan*

¹⁵⁾ În *Dreptul Execuțional Penal* actualmente aplicabil.

Notă: scurta analiză a n.j. îmi amintește de anii studenției petrecuți în capitala Moldovei, la Iași. Mulțumiri și respect etern d-nei prof. univ. dr. Genoveva Vrabie care, alături de ceilalți mari profesori, mi-au destăinuit, în toată splendoarea sa, „*Știința Dreptului*”.

intrarea în vigoare a dreptului obiectiv scris și sancționat de stat, obiceiurile cu caracter moral-juridic (cutumele) s-au aplicat nestingherite, conducând practic la realizarea **unei diversități de soluții în aplicarea Dreptului.**

Cu privire la **fundamentul cutumelor (a legilor țării)** s-au formulat de către juriști și de către istoricii români multiple puncte de vedere. Merită, credem, să le nominalizăm pe fiecare dintre aceste teorii.

*. O primă teorie, susținută de istorici precum **B.P. Hașdeu, Pârvan, Tocilescu și alții**, susținea că dreptul nescris aplicabil în Țările Române (cutumele) sunt de origine romană. Această teorie a fost combătută energic susținându-se că dreptul roman și-a încetat aplicabilitatea din momentul abandonării Daciei de către Imperiul Roman.

*. O altă teorie, având ca adepți pe **D. Onciu, A.D. Xenopol și alții**, susținea originea slavă !!! a dreptului nescris românesc. Se pornea de la ideea unei – deosebit de intense – influențe din partea slavilor în ceea ce privește atât formarea limbii române cât și a obiceiurilor poporului nostru (inclusiv influența asupra obiceiurilor juridice).

Adevărată într-o anumită măsură această teorie nu poate explica, nici măcar satisfăcător, izvorul cutumelor românești întrucât acordă un rol hotărâtor influențelor străine (în speță – celor slave).

*. **Teoria originii trace** acordă un rol important influențelor exercitate de albanezi. Istoricii precum **N. Iorga, I. Nădejde și alții**, care au susținut această teză, au precizat că teoria s-ar explica prin faptul că atât la formarea poporului român cât și la formarea poporului albanez au avut un rol hotărâtor elementele populaționale trace.

Este o teorie cel puțin forțată dar interesantă. Este forțată deoarece în momentul de față – și cu atât mai mult în epoca elaborării teoriei – nu ne sunt cunoscute instituțiile și obiceiurile juridice trace. O eventuală descoperire a acestor instituții și obiceiuri juridice la traci urmată de o comparare cu legea țării existentă la români ar demonstra „interesul” acestei teorii.

Cu modestie, precizăm că nu ne raliem nici uneia dintre aceste teorii, succint enumerate mai înainte.

În opinia noastră, izvorul sau fundamentul cutumelor juridice românești este reprezentat de dreptul roman aflat în continuă evoluție în partea răsăriteană a Imperiului (convențional denumită Imperiul Bizantin). Nu este vorba, nici pe departe, de dreptul roman clasic (jus civile / jus gentium) ci de **un drept roman sui generis**, transformat potrivit necesităților societății feudale, concretizat, în sec. al IX-lea – al XIII-lea, la Constantinopol și în provinciile răsăritene ale Imperiului. Este un drept în mare parte **canonic** datorită influenței Bisericii Răsăritene și **nu este sclavagist ci esențialmente feudal**, fiind adaptat într-o oarecare măsură la viața cotidiană.

Tocmai acest *Drept* a inspirat cutumele juridice românești, datorită **prestigiului său**: era un **drept roman**, era un **drept conform prescripțiilor ortodoxiei**, îmbrățișată și de români și, totodată, **era adaptat la viața economică și socială din Evul Mediu european**. Pe scurt, sursa cutumelor juridice românești a constituit-o, în opinia noastră, acel Drept - denumit de romaniștii și latiniștii noștri – „**Dreptul romano – bizantin**”

* *
*

Secțiunea VI: Instituții juridice prevăzute în obiceiurile juridice (în cutume).

Cu adevărat, prima instituție reglementată de cutume – și îi dăm întâietate deoarece prezintă un loc central, vital chiar în cadrul raporturilor juridice, stabilite atât pe planul Dreptului public cât și pe planul Dreptului privat – o reprezintă o specie de raporturi juridice, respectiv **raporturile de suzeranitate – vasalitate**.

Aceste raporturi, tipice pentru întreaga perioadă medievală, proprii structurii social-politice din feudalism (în orice stat european) erau reglementate cutumiar în Țările Române.

În relațiile internaționale unii domnitori români, cu ocazia încheierii unui contract de vasalitate, au invocat obiceiurile statornicite de domnitorii anteriori.

La fel, boierii – vasali ai domnitorilor români – se angajau prin prestarea unui jurământ să sfătuiască pe suzeran pentru a ține „**aceleași obiceiuri** ca bătrânii voievozi ... dinaintea lui, din **acele obiceiuri** să nu iasă niciodată, până la moarte”¹⁶⁾.

Drepturile și obligațiile care alcătuiau conținutul raportului juridic de vasalitate¹⁷⁾ **erau consacrate de obiceiul țării, adică de cutume.**

În lucrare noi am preferat denumirea de **raporturi de vasalitate** în locul celorlalte titlaturi: **raporturi de suzeranitate** sau **raporturi de suzeranitate – vasalitate** (Cap. IV; Secț. III; § 3).

Este drept că ambele părți ale raportului aveau, cum este firesc, drepturi și obligații corelative. În consecință, s-ar părea că cea mai corectă denumire ar fi - **raporturi de suzeranitate – vasalitate**.

Reținem că ambele părți prestează obligații specifice, caracteristice, dar **vasalul** efectuează acea **prestație caracteristică** care evidențiază chintesența întregii structuri sociale medieval-feudale, **care constă în executarea întocmai a poruncilor suzeranului**. Această poziție de ierarhizare – subordonare a vasalului, ne-a determinat să optăm pentru utilizarea noțiunii de „**raport juridic de vasalitate**”. Dar asupra acestei chestiuni, desigur, se mai poate discuta.

O altă instituție juridică, fundamentală în orice societate, deci și în societatea medievală românească **era instituția juridică a proprietății**.

Cutumele – obiceiurile juridice – au „*consfințit*” importanța proprietății cu precădere a proprietății feudalilor (boieri; cler).

Dreptul de proprietate deplin aparține domnitorului țării. Se recunoștea existența proprietății având ca titular pe feudații vasali ai domnitorului (boierii).

Țăranii dependenți beneficiau de un drept de folosință asupra pământului (a lotului) pe care îl lucrau.

Dreptul de proprietate având ca titulari pe boieri (feudali) era însoțit, în mod accesoriu, de **imunități**.

Spunem că *imunitățile* constituiau **accesorii ale proprietății** întrucât erau conferite marilor proprietari de pământ. Totodată imunitățile se aflau într-o strânsă corelație cu proprietatea imobiliară funciară. Astfel, un boier moldovean sau muntean obținea de la domnitor **un drept de administrare politică și un drept de judecată asupra pământurilor pe care le avea în proprietate**. Sau, același boier român dobânda de la

¹⁶⁾ Citat menționat de I. Bogdan, „Documentele lui Ștefan cel Mare” vol. II, pagina 289.

¹⁷⁾ Văzut din perspectiva vasalului; poate fi considerat și un raport juridic de suzeranitate, privit din unghiul suzeranului feudal.

domnitor **dreptul de a se bucura de o quasi independență politică, asupra pământurilor proprietatea sa privată.** În temeiul acestei *imunități (sau privilegiu)* acordate de autoritatea centrală supremă respectivul feudal (boierul) se putea opune la desfășurarea anumitor activități, pe domeniile sale imobiliare, de către dregătorii domnești.

Exista în cursul Evului Mediu în Țările Române și o formă (modalitate) de **proprietate comună asupra pământului** exercitată de *obștile sătești*.

Se putea efectua un partaj al terenului aflat în proprietatea comună dar cu respectarea, în toate situațiile, a **dreptului de protimis (de preemțiune)**. Acest drept de preemțiune, potrivit cutumelor, era recunoscut în favoarea rudelor și vecinilor proprietarului în ipoteza în care acesta dorea să înstrăineze, cu titlu oneros, dreptul său de proprietate.

Cu privire la **starea și capacitatea persoanelor fizice** – instituție importantă reglementată tot de cutume – ne rezervăm dreptul intangibil de a reveni cu o cercetare completă. Totuși vom remarca următoarele aspecte:

Cu privire la **statutul boierilor și a țăranilor dependenți, a țăranilor liberi, a târgoveților și a robilor** am făcut – din punct de vedere al *Dreptului public* în special – referiri în cadrul Cap. IV; Secț. III; § 2.

Din punct de vedere al *Dreptului privat* vom puncta în această secțiune doar situațiile în care prin intermediul unui **titlu juridic** o persoană fizică **intra** sau **ieșea** dintr-o stare de dependență în raport cu un feudal (boier).

*. **Intrarea în starea de țăran aservit (vecin sau rumân).**

Se realiza prin încheierea unor contracte de drept privat sau în temeiul unei hotărâri judecătorești. **Hotărârea judecătorească** – putea obliga o persoană sau un grup de persoane la plata unor amenzi. Dacă sumele datorate cu titlu de amenzi nu erau achitate persoana sau grupul de persoane fizice pierdeau statutul de om liber și proprietatea privată asupra pământului.

Cu privire la **contracte** precizăm următoarele: prin **contractele de donație** sau **de vânzare – cumpărare** – un țăran liber se închina (se dăruia) sau se vindea pe sine împreună cu pământul aflat în proprietatea sa.

Prin intermediul încheierii unui **contract de împrumut** se putea pierde starea de libertate dacă țăranul liber nu putea achita datoria la scadență și dacă în contract se specifica că în caz de neplată țăranul va deveni dependent de feudalul creditor.

*. **Modalități de ieșire din starea de dependență personală**

Țăranul dependent putea fi „**iertat**” de vecinie sau rumânie adică i se ridica, **gratuit**, starea de dependență prin voința boierului feudal. Actul juridic îmbrăca fie o **formă testamentară** fie **forma unui act de donație**.

O altă modalitate de ieșire din starea de dependență a țăranilor aserviți o reprezenta **răscumpărarea din vecinie sau din rumânie**. Se realiza practic prin plata unor importante sume de bani efectuată de aservit în favoarea feudalului. Această modalitate de ieșire din starea de dependență se realiza numai dacă boierul era de acord cu plata sumei avansată pentru răscumpărare.

Hotărârile judecătorești – care stabileau, pe bază de probe, că țăranul a fost aservit prin constrângere. Principalul efect al stabilirii acestei situații de fapt era redobândirea libertății de către persoana fizică aservită.

Fuga de pe pământul boierului – deoarece prin fugă se urmărea pierderea statutului de țaran aservit (statut legal și adevărat) și dobândirea unui statut de țaran liber. Dacă erau recunoscute aceste persoane erau readuse forțat pe pământul feudalului, pierzând libertatea aparentă, în mod retroactiv.

Distrugerea titlurilor – se producea fie datorită calamităților (incendii, inundații), fie datorită răscoalelor țăranilor aserviți. De regulă, boierii dobândeau de la domnitorii țării noi titluri care le reconstituiau pe cele distruse sau pierdute.